

ALEKSANDER ROMANOWICZ ŁURIA: ZARYS NAUKOWEJ BIOGRAFII

Paweł Błaszczczyński

Wojewódzki Specjalistyczny Szpital im. Pirogowa w Łodzi
Pirogow Regional Specialist Hospital in Łódź

ALEXANDER ROMANOVICH LURIA: A BRIEF SCIENTIFIC BIOGRAPHY

Summary. Alexander Romanovich Luria is a person, whose influence on the contemporary psychology is doubtless – literally each neuropsychological text contains some comments to his ideas. The range and novelty of his findings are widely known in Poland – at the same time there is not enough information about his private life, his career and factors or people that decided how his life looked like. The article is an attempt to present the main events of Luria's life, the most important aspects of his theories and findings and all the background that made him one of the most important psychologists ever. It consists of the characteristics of Luria's attitude to the science, descriptions of the main periods of his life and career, the most influential publications and achievements. Its aspiration is to give a brief portrait of Luria's life that may be especially important for Polish psychologists, who had waited a long time for such a publication.

Key words: Luria, neuropsychology, linguistics

Wprowadzenie

Praca Łurii miała wpływ na neurologię, psychologię i lingwistykę jemu współczesnych, jednak również po jego śmierci to oddziaływanie wydaje się intensywne, a autorzy współczesnych koncepcji neuropsychologicznych potwierdzają sygnalizowane przez naukowca zależności i przypuszczenia. Solso i współpracownicy (Solso, 1985; Solso, Hoffman, 1991 za: Homskaya, 2001, s. vii) zwracają uwagę na fakt, iż Łuria był najczęściej cytowanym radzieckim naukowcem w publikacjach amerykańskich, kanadyjskich czy brytyjskich, a liczba cytowań nawet dwukrotnie przekraczała odniesienia do wszystkich innych badaczy radzieckich jego czasów. Również obecnie nie istnieją właściwie żadne publikacje z zakresu neuropsychologii, w których nie byłoby odwołań do dorobku uczonego. Znamiennym jest to, że spuściznę po nim utożsamia się głównie z tematyką uszkodzeń mózgu, natomiast lektura spisu publikacji Aleksandra Łurii ukazuje znacznie szerszy zakres jego za-

Adres do korespondencji: Paweł Błaszczczyński, e-mail, bloom22@poczta.onet.pl

interesowań: od mózgowej lokalizacji funkcji psychologicznych, przez metody rehabilitacji i edukacji, przetwarzanie poznawcze, kwestie języka, rozwoju intelektualnego czy wpływu kultury na rozwój człowieka, aż po badania międzykulturowe (por. Nell, 2000). Bez obaw można przyjąć, że dla wielu Łuria stanowi wzór rozwoju psychologa łączącego pracę naukowca, badacza, teoretyka i praktyka, człowieka o szerokich horyzontach myślowych, jednocześnie skromnego i otwartego na pomysły innych, dążącego do kontaktu z innymi naukowcami, ale też pacjentami – połączenie tak wielu obszarów w skuteczną całość jedynie sporadycznie jest udziałem współczesnych.

Szczególnie niespotykane wydaje się szerokie spojrzenie i umiejętność syntezy fragmentarycznej wiedzy. Podejście Łurii do uprawiania nauki dobrze charakteryzuje jego stwierdzenie, zawarte we Wstępie do *Podstaw neuropsychologii* (1976, s. 3): „postęp w dziedzinie [badania mózgu – przyp. P.B.] powinien opierać się nie na schematach logicznych, a na faktach, realnych osiągnięciach, wynikach systematycznych obserwacji odnoszących się do różnych dziedzin nauki: morfologii i fizjologii, psychologii i neurologii. Jest rzeczą oczywistą, że postęp ten wymaga czasu.”

Takie działania w praktyce badawczej Łurii potwierdzają Koźniewska i Klimkowski (Łuria, 1976, s. XIV): „wszystkie myśli, tezy lub wnioski są [przez Łurię – przyp. P.B.] analizowane i przedstawiane wielostronnie (w ujęciu neurofizjologicznym, psychologicznym, niektóre w ujęciu rozwojowym, lingwistycznym i innych) oraz poparte licznymi dowodami empirycznymi z wielu dziedzin wiedzy”.

Nie mniej pasjonujące jest zapoznanie się z faktami dotyczącymi społecznego i rodzinnego tła funkcjonowania Łurii w niełatwej rzeczywistości radzieckiej i umiejętności balansowania w jej realiach. Obecnie dostępne są trzy podstawowe źródła wiedzy na ten temat: *The Autobiography of Alexander Luria: A Dialogue with the Making of Mind* (Cole, Levitin, Łuria, 2005), będąca rozwinięciem *The Making of Mind* (Łuria, 1979), oraz *Alexander Romanovich Luria. A Scientific Biography* (Homszkaya, 2001). Jednocześnie wydaje się, że liczba publikacji polskojęzycznych dotyczących życia osobistego i zawodowego Łurii jest znikoma i nieproporcjonalna do zainteresowania, jakim wciąż cieszą się w Polsce jego koncepcje. Prezentowana publikacja ma na celu częściowe wypełnienie tej luki i przybliżenie najważniejszych momentów życia Łurii w odniesieniu do jego aktywności naukowej. Zakres opracowania jest natomiast zdecydowanie zbyt wąski, aby chociaż skrótowo przedstawić założenia zaproponowanych przez niego koncepcji.

Łuria – człowiek

Liczne świadectwa, w tym współpracowniczki i przyjaciółki Homszkay (2001) sugerują, że do tak wielkiego sukcesu doprowadziły Łurię nie tylko splot licznych wydarzeń i okoliczności, ale niezwykle talenty, dzięki którym ten sukces był możliwy. Był on osobą władającą językami obcymi, co umożliwiło utrzymywanie wielu kontaktów na całym świecie oraz aktualizowanie wiedzy o nowych trendach i odkryciach na podstawie zagranicznych publikacji. Cechowała go też łatwość przy-

swajania wiedzy oraz wielka dyscyplina myślenia. Bez większych trudów przedstawiał swoje poglądy w formie publikacji (ponad 700 artykułów – dla dokładnego spisu: Homsкая, 2001). Nie bez znaczenia dla jego rozwoju była dynamika czasów, w jakich przyszło mu żyć.

Łuria dał się poznać jako świetny wykładowca, miał wyjątkowy dar mówienia w sposób ciekawy i przystępny o skomplikowanych rzeczach (Homsкая, 2001, s. 2). Był naukowcem bardzo kreatywnym, zarówno w tworzeniu nowych procedur eksperymentalnych, jak i konstruktów teoretycznych – podłożem do tego była umiejętność planowania i organizacji czasu oraz ciekawość rzeczywistości. Homsкая (2001, s. 2) wspomina, że nawet w czasie odpoczynku czy wakacji był w stanie każdą wolną chwilę wykorzystać do rozmyślań nad kolejnym frapującym go pytaniem – co ciekawe, nie był typem osoby nieobecnej myślami czy wyłączającej się z kontaktów z ludźmi. Jego niezwykła intensywność życia była efektem dużej energii życiowej oraz faktu, iż taki styl życia sprawiał mu nieskrywaną przyjemność. Jednocześnie, jego zainteresowania były ściśle określone: nie tracił czasu na oglądanie telewizji czy czytanie popularnych gazet; zaoszczędzone chwile poświęcał lekturze wielkiej ilości książek, czytanych błyskawicznie niezależnie od języka, w jakim je napisano (Homsкая, 2001, s. 3). Homsкая, bazując na własnych doświadczeniach przyznaje, że Łuria był również niezwykle pod względem stosunku do swoich studentów: bardzo ich wspierał, cieszył się ich sukcesami i nie zazdrościł, zostawiał im odpowiednią przestrzeń wolności, ale nawet po zakończeniu współpracy żywo interesował się ich dokonaniem (2001, s. 3).

Łurię – naukowca charakteryzowała doskonała pamięć i wysoka precyzja pracy naukowo-badawczej: wielu z jego współpracowników nie wytrzymało tempa i charakteru tej pracy. Cechy charakteru badacza pomagały w tworzeniu dobrej atmosfery zespołu – był człowiekiem nastawionym pokojowo, ciepłym i serdecznym, unikał konfliktów, nie miał w sobie potrzeby władzy, unikał postawy autorytarnej. Ściśle znał swoje możliwości i wiedział, w jak dużym zespole pracuje mu się najlepiej – z tego powodu unikał wyższych stanowisk administracyjnych, idealnym było dla niego kierowanie małym zespołem. Był człowiekiem niezwykle skromnym, unikającym honorów, przy tym jednocześnie bardzo wesołym. Uwielbiał opowiadać dowcipy, a jego poczucie humoru było nie tylko wyjątkowo trafne, ale i nieznaną barier – Homsкая wspomina, że każda sytuacja była wystarczająco odpowiednia dla jego zaprezentowania (por. Homsкая, 2001, s. 5).

W kontakcie z ludźmi był człowiekiem otwartym, miał dar rozmowy wyrażającej zainteresowanie i szacunek. Nawet w stosunku do osób nastawionych nieprzychylnie był w stanie rozładować trudne emocje, a w przypadku wrogów unikał komentowania ich przywar publicznie.

Łuria, oprócz nauki, uwielbiał odkrywanie tak nowych rzeczy, jak i miejsc: dużo podróżował, również za granicę, co w realiach ZSRR nie było oczywiste. Świetnie tańczył, uwielbiał malarstwo, ale co ciekawe, raczej stronił od kina czy teatru, przy jednoczesnym zainteresowaniu słowem mówionym i poezją. Homsкая (2001, s. 6) przyznaje, że Łuria był człowiekiem licznych przeciwieństw, miał w sobie cechy romantyka-marzyciela i precyzyjnego naukowca. Był w stanie interesować się bar-

dzo licznymi wymiarami ludzkiej aktywności i skupić na jej bardzo szczególnym wymiarze, być jednocześnie szefem i przyjacielem, sławnym naukowcem i skromnym człowiekiem.

Początek

Aleksander Romanowicz Łuria urodził się 16 lipca 1902 roku w Kazaniu. Był synem znanego i cenionego lekarza – gastroenterologa (profesora Uniwersytetu w Kazaniu) Romana Albertowicza Łurii oraz Eugenii Wiktorowny, która po edukacji w Polsce została stomatologiem. Oboje rodzice byli nietypowymi przedstawicielami tamtej epoki: ojciec ze względu na holistyczne spojrzenie na chorobę człowieka, a matka przez fakt podjęcia aktywności zawodowej. Byli typową rodziną inteligencką, w której dzieci (Aleksander i jego siostra Lidia) otrzymali przykładową edukację (m.in. nauka języków obcych). Wykształcenie rodziców nie było bez znaczenia również dla Lidii, która została psychiatrą. Aleksander był dzieckiem chętnie nawiązującym relacje z rówieśnikami, uczył się dobrze, szczególnie w zakresie literatury, bardzo dużo czytał (Homszkaya, 2001, s. 9).

Po wybuchu rewolucji edukacja została przerwana aż do jej zakończenia, kiedy Aleksander został studentem Wydziału Prawa (później przemianowanego na Wydział Nauk Społecznych) Uniwersytetu w Kazaniu. Podczas studiów szczególnie interesujące wydały mu się wykłady z socjologii i to one skierowały wzrok Łurii ku psychologii – zagadnienia te mogły być tym bardziej ciekawe, że zmiany zachodzące w kraju wskutek rewolucji prowokowały liczne pytania na temat mechanizmów rządzących człowiekiem i społeczeństwem. W tym czasie zetknął się z dziełami Wundta, Ebbinghausa czy Brentano, na których częściowo zawiódł się, nie znajdując w ich poglądach elementu humanistycznego. Znacznie bliższymi były dla Łurii poglądy Kruglikowa czy Sotnikowa. W 1922 roku zainteresował się ideami Freuda, od którego uzyskał nawet zgodę na autoryzowany przekład artykułów. Już wtedy Łuria udzielał się społecznie, zakładając koła i stowarzyszenia sympatyków idei psychologicznych. Będąc pod wrażeniem pomysłów Freuda, próbował zastosować je wobec pacjentów miejscowego szpitala psychiatrycznego. W tym też czasie stawiał pierwsze kroki w piśmiennictwie psychologicznym.

W 1921 roku zakończył studia, by za namową ojca rozpocząć kolejne w Instytucie Pedagogicznym. Równoległe rozpoczął pracę asystenta laboratoryjnego w Instytucie Naukowej Organizacji Pracy. Znalazł też czas na założenie periodyka *Problemy Psychofizjologii i Higieny Pracy*. Współzałożycielami byli N. Miroslawski i V. Bekhterew. Szczególnie ten drugi, będący wówczas profesorem w Instytucie Badań Mózgu w Petersburgu, wywarł na Łurii szczególne wrażenie, które miało później zapoczątkować.

Równoległe toczyło się jego prywatne życie. Łuria poznał swoją przyszłą żonę Wierę Mikołajewną Błagowidową, która była aktorką. Ich związek trwał od 1923 do 1929 roku.

Podsumowując ten okres życia Łurii, należy podkreślić, że stanowił solidną podstawę dla jego osobowości i dalszego rozwoju, z punktu widzenia nauki nakreślił późniejsze zainteresowania i ukształtował krytyczne podejście do zastanych

koncepcji. Charakterystyczną cechą jest młodzieńcza spontaniczność w podejmowaniu kolejnych zadań i nawiązywaniu kontaktów z wielkimi ówczesnej nauki.

Rozwój zainteresowań

W roku 1921 Łuria przeprowadził się do Moskwy, gdzie wcześniej, w związku z rozwojem kariery naukowej, przenieśli się jego rodzice. Na zaproszenie K.N. Kornilowa, kierownika moskiewskiego Instytutu Psychologii, zgodził się dwa lata później przyjąć posadę sekretarza naukowego Instytutu. Początkowo zajmował się badaniem reakcji motorycznych, w tym z użyciem dynamoskopu Kornilowa, następnie rozwinął je w kierunku badania stanów i procesów emocjonalnych (por. Homszkaya, 2001). Badania te były częścią ustosunkowania się naukowca do kluczowych zagadnień psychoanalizy (por. Klimkowski, 2009). W tym czasie Łuria udoskonalił metodę badania reakcji emocjonalnych, zastępując wspomniany dynamoskop aparatem Jermakowa, który dzięki innowacyjnemu zastosowaniu posłużył jako podstawa odkrywczej Metody Badania Skojarzeń Ruchowych. Razem z późniejszym wieloletnim przyjacielem i współpracownikiem Leontiewem przeprowadzili szereg badań nad reakcjami na słowa emocjonalnie znaczące i obojętne. Wynalazek okazał się na tyle odkrywczy, że wzbudził zainteresowanie w moskiewskim Departamencie Kryminologii jako narzędzie badania stanów emocjonalnych przestępców, a w latach późniejszych był wykorzystywany również jako detektor kłamstw w USA. Podsumowaniem prowadzonych przez Łurię i współpracowników badań była pierwsza publikacja o szerokim, międzynarodowym zasięgu – *The nature of human conflicts, or emotion, conflict and will* (Łuria, 1932). Jeszcze wiele lat później podkreślano, że zaprezentowane w niej tezy rzuciły zupełnie nowe światło na szereg fundamentalnych pytań psychologii (por. Homszkaya, 2001).

W 1923 roku Łuria został kierownikiem działu psychologii w Akademii Edukacji Komunistycznej, gdzie pracował nad zagadnieniami mowy i rozwoju. W tym czasie na jednym z kongresów spotkał Lwa Semionowicza Wygotskiego – wydarzenie to miało później wpłynąć na całe jego życie. Łuria zyskał nauczyciela, przyjaciela i inspirację w jednej osobie (Homszkaya, 2001, s. 20). Wystąpienie Wygotskiego dotyczące świadomości wywarło na Łurii tak wielkie wrażenie, że zaproponował mu przeprowadzkę z prowincji do Moskwy i studia doktoranckie w Instytucie Psychologii. Pomimo formalnie niższej pozycji w Instytucie, Wygotski stał się liderem środowiska naukowego, co Łuria bez trudu zaakceptował. Ideą szczególnie bliską obydwu badaczom było zagadnienie wyższych funkcji psychicznych człowieka w kontekście jego rozwoju i mechanizmów działania mózgu. Było to podejście zupełnie nowe w stosunku do panującego w kraju paradygmatu badania bardzo prostych mechanizmów, zgodnie z tezami Pawłowa. Naukowcy zapłacili za to wysoką cenę – Homszkaya (2001, s. 21) przyznaje, że skierowali ku sobie krytykę dużej części środowiska naukowego, a w pełni doceniono ich podejście dopiero po śmierci Wygotskiego w 1934 roku.

Oprócz wielkich idei zespół Wygotskiego i Łurii zajął się rozwojem badań neuropsychologicznych i zagadnieniem możliwości kompensacji niektórych funkcji u pacjentów z uszkodzeniami podkorowych okolic mózgu. Pierwsze doświadcze-

nia na tym polu dały Łurii podstawę do tworzenia późniejszych metod rehabilitacji neuropsychologicznej. Jednocześnie rozwijali badania nad afazją, w tym nad interakcjami mowy i ruchów dowolnych (z zastosowaniem wspomnianej wcześniej metody badawczej Łurii).

W 1929 roku Łuria pojechał do Stanów Zjednoczonych na 9 Międzynarodowy Kongres Psychologów, po drodze odwiedzając w Niemczech Köhlera i Lewina oraz poznając Zeigarnik. W czasie pobytu w USA Łuria wygłosił bardzo dobrze przyjęty wykład, odwiedził liczne laboratoria i dał się namówić na opublikowanie swoich prac w języku angielskim (por. Homszkaya, 2001).

Lata trzydzieste

Z powodu zaostrzenia się sytuacji politycznej w kraju środowisko psychologów radzieckich zaczęło powoli odczuwać coraz silniejszą presję ideologiczną na tematykę i sposób prowadzenia badań. W tej sytuacji dobrym rozwiązaniem wydawało się podjęcie mniej drażliwego tematu, który doskonale wpisywał się w idee Wygotskiego. Efektem obrania takiego kursu były dwie ekspedycje zespołu do Uzbekistanu i Kirgizji w latach 1931 i 1932. Obszary te wydawały się idealne do badania społeczności praktycznie odciętych od wpływów europejskich, których członkowie żyli w prymitywnych warunkach, nie umieli czytać ani pisać. Porównywano dwie grupy badawcze: przedstawicieli miejscowej, rdzennej społeczności oraz pracowników miejscowych kolchozów, którzy przeszli edukację na poziomie podstawowym. Zakładano istnienie znacznych różnic w zakresie funkcji pamięci, percepcji czy myślenia – szczególnie ciekawe były różnice w zakresie spostrzegania głębi czy myślenia logicznego. Wyniki pierwszej ekspedycji zachęciły zespół Łurii do kolejnej (nie mogli w niej wziąć udziału zaproszeni naukowcy z Niemiec), zakres badawczy znacznie rozszerzono. I tym razem dał o sobie znać niezwykle talent Łurii do języków obcych: przez kilka miesięcy pobytu opanował język Uzbeków w stopniu umożliwiającym późniejsze komunikowanie się z pacjentami z tego obszaru. Niestety, kierunek badań ostatecznie nie przypadł do gustu przedstawicielom władz, którzy uznali go za rasistowski i wypaczający ideały Rewolucji. Efektem tego było skuteczne utrudnienie dalszych poszukiwań czy publikacji zebranych danych. Łuria wrócił do podejmowanych wówczas tematów dopiero w latach siedemdziesiątych. Wówczas też doceniono jego wykraczającą w przyszłość ideę dotyczącą wpływu doświadczeń kulturowych na rozwój procesów poznawczych.

Kontynuacją tych badań była praca Łurii nad danymi dotyczącymi bliźniąt – jako pracownik moskiewskiego Instytutu Medyczno-Genetycznego miał dostęp do kart wszystkich bliźniaków, jakie urodziły się w Związku Radzieckim. Badano procesy zapamiętywania i rozwiązywania problemów, również z użyciem wciąż popularnego w praktyce klinicznej polskich psychologów narzędzia piktogramu (tutaj traktowanego jako próba pamięci). W tym samym czasie Łuria zainteresował się niezwykleymi zdolnościami niektórych ludzi i w specjalnie skonstruowanym laboratorium rozpoczął badania tych osób. Jedną z nich był Szereszewsky, opisany później w *The Mind of a Mnemonist* (1987).

Pomimo licznych zajęć Łuria postrzegał ten czas jako mało produktywny. Homskaya (2001, s. 30) przytacza liczne powody takiego stanu rzeczy. Pierwszym było subiektywne poczucie niepowodzenia badań w Azji Centralnej, kolejnym znaczna krytyka władz, pogorszenie klimatu dla nauki i uznanie teorii Łurii i Wygotskiego za reakcyjną i niezgodną z doktryną marksistowską. Efektem tego stanu rzeczy był wyjazd Łurii do Charkowa, gdzie podjął się organizacji Departamentu Psychologii w Ukraińskiej Akademii Psychoneurologicznej. Dołączyło do niego wielu z członków zespołu. Przebywali tam do 1934 roku, w międzyczasie Łuria kontynuował badania nad uszkodzeniami mózgu, wznowił też studia medyczne w Pierwszym Instytucie Medycznym w Moskwie. Po konflikcie z przełożonym wrócił na stałe do Moskwy, gdzie zastały go smutne wieści o chorobie i śmierci Wygotskiego.

Łuria równolegle rozpoczął współpracę z Centralnym Instytutem Medycyny Eksperymentalnej i Instytutem Medyczno-Genetycznym (por. Klimkowski, 2009). Aż do 1936 roku kontynuował badania bliźniąt, które ostatecznie uznano za niezgodne z oficjalną linią władzy. Pod koniec 1936 roku, tuż przed aresztowaniem kierownika Instytutu Medyczno-Genetycznego i członków zespołu, Łuria opuścił obydwa instytuty i rozpoczął współpracę z Pierwszym Instytutem Medycznym. W 1937 roku uzyskał tytuł lekarza i doktora psychologii. Po uzyskaniu uprawnień lekarskich, Łuria aplikował o pracę w Instytucie Neurochirurgii kierowanym przez profesora Burdenkę, gdzie pracował praktycznie całe dalsze życie (Homskaya, 2001, s. 32). To właśnie początek tej pracy rozbudził w Łurii szczególne zainteresowanie lokalnymi uszkodzeniami mózgu. Jednocześnie, w 1939 roku, objął funkcję kierownika laboratorium w Klinice Neurologicznej. Przez kilka pierwszych lat tej pracy udało mu się wypracować własne metody badania neuropsychologicznego (odrzucające standardowe baterie testów uznawane na Zachodzie). Łuria nie zapomniał wspólnych lat spędzonych z Wygotskim i rozwijał jednocześnie jego pomysły. W tamtym czasie szczególnie zajął się kwestiami zaburzeń mowy, zrewidował istniejące klasyfikacje afazji, co dało mu ostatecznie również doktorat w zakresie medycyny.

W życiu prywatnym lata trzydzieste przyniosły spore zmiany: powtórnie ożenił się (z Laną Lipczyńską, później znanym mikrobiologiem), urodziła mu się jedyna córka Lena, wspólnie przeprowadzili się do mieszkania, w którym spędzili kolejne lata życia (por. Homskaya, 2001).

Okres wojny i powojenny

II wojna światowa zastała Łurię w moskiewskim Stanowym Instytucie Medycyny Eksperymentalnej, który z jednostki badawczej został przekształcony w kliniki neurologiczne, pracujące na potrzeby rannych w działaniach wojennych. Łuria, tak jak wielu z jego otoczenia, zgłosił się jako ochotnik do sił zbrojnych, ale zdecydowano, że bardziej przydatny będzie kontynuując swoją pracę naukową i kliniczną. Sam Łuria otrzymał zadanie zorganizowania szpitala rehabilitacyjnego w Kisegac w Południowym Uralu. Kierowany przez niego 30-osobowy zespół, zajął się leczeniem żołnierzy z różnego typu uszkodzeniami mózgu. Przez kilka lat przewinęło się przez ten ośrodek tysiące pacjentów, którzy stanowili jednocześnie doskonałe

źródło wiedzy z szeregu zagadnień. Testowano nie tylko różne techniki rehabilitacji, ale też działanie leków, terapię pracą, czy metody przywracania utraconych funkcji psychologicznych. Jednocześnie organizowano konferencje, na których omawiano poszczególne przypadki i metody.

Sposób organizacji ośrodka mógłby być wzorem również dla niektórych współczesnych odpowiedników. Przy współpracy psychologów i instruktorów stwarzano indywidualne programy zajęć, dopasowywano warunki otoczenia do konkretnego przypadku, umacniano przetrwałe funkcje oraz rozwijano nowe, tak aby pacjent był w przyszłości zdolny do wykonywania pracy w największym możliwym zakresie. Tworzono nawet specjalne narzędzia, których celem było zaktywizowanie określonej funkcji zgodnie z przyjętym patomechanizmem zaburzenia funkcji ruchowej (Homszkaya, 2001, s. 36). Zespół Łurii jednocześnie rozwijał nowe procedury niwelowania deficytów percepcyjnych, metody kompensacji deficytów mowy, jednym z dominujących tematów stały się też funkcje płatów czołowych. Mając do dyspozycji niezliczoną ilość materiału klinicznego, Łuria podjął się sformułowania 3 podstawowych zasad, według których zachodzi rehabilitacja po uszkodzeniu mózgu: odblokowanie wcześniej zablokowanej funkcji, skorzystanie z potencjału przeciwnej półkuli oraz reorganizacja systemu funkcjonalnego (Homszkaya, 2001, s. 37). Zasady te opisał następnie w *Functional Recovery From Military Brain Wounds* (1948). Drugim ważnym dziełem tego czasu było *Traumatic Aphasia* (1947).

Pod koniec wojny Łuria wrócił do Moskwy, gdzie nie tylko kontynuował pracę w Instytucie Neurochirurgii Burdenki, ale też rozpoczął pracę na Uniwersytecie Stanowym. Za sukcesami zawodowymi przysłała również wielka osobista strata – rok po wojnie zmarł jego ojciec.

Po wojnie, a najsilniej na początku lat pięćdziesiątych, nastąpiło kolejne zaostrenie kursu radzieckich nauk społecznych – szczególnie aktywnym przedstawicielem nurtu skrajnie pawłowskiego i łączącego naukę z marksizmem był Iwanow-Smolensky. W tej sytuacji propozycje Łurii, w tym jego całościowa postawa otwartości wobec zagranicznych naukowców, świata sztuki czy literatury, były odbierane jako niezgodne z oficjalną drogą nauki. W roku 1951 zamknięto ulubione miejsce pracy Łurii – laboratorium w Instytucie Neurochirurgii (Homszkaya, 2001, s. 42). Wspomniany okres był dla niego trudny również ze względu na antysemicką nagonkę, skierowaną głównie przeciw lekarzom i naukowcom – wielu z nich podlegało wówczas licznym represjom.

Objęcie przez Łurię etatu w Instytucie Defektologii Akademii Nauk Pedagogicznych było w pewnym stopniu kontynuacją pracy w Instytucie Burdenki. Udało mu się tam zbudować zespół naukowy zajmujący się zróżnicowaną tematyką badawczą. Zgodnie z profilem ośrodka Łuria zajął się pracą nad określeniem sposobu rozwoju deficytów umysłowych, możliwości terapii i edukacji osób z upośledzeniem umysłowym, jak również wdrożeniem takich metod, jak EEG, EMG czy reakcja skórno-galwaniczna, do różnicowania form upośledzenia umysłowego (por. Homszkaya, 2001). Podstawową koncepcją dla dalszych rozważań była dla Łurii propozycja Wygotskiego, dotycząca struktury i rozwoju wyższych funkcji umysłowych u dzieci. Kluczowym dziełem z tego okresu jest *Problems of higher nervous acti-*

vity in normal and anomalous children (1958), dotyczące rozwoju mowy w przypadku normalnego i opóźnionego rozwoju umysłowego. Szczególnie interesowała Łurię regulacyjna funkcja mowy i jej zmiany w procesie rozwoju. Później, w 1961 roku, rozważania te zostały rozszerzone w monografii *The role of speech in the regulation of normal and abnormal behavior* (1961). Ówczesne działania trafnie wpisywały się we wcześniejsze prace dotyczące mowy. Zapoczątkowane już w latach dwudziestych, w tym czasie zostały poszerzone o kolejne elementy (np. analizę psychologicznych aspektów pisma). Sam Łuria przyznał, że zagadnienie mowy wracało w jego karierze zawodowej praktycznie przez cały czas, zawsze w jakimś kolejnym aspekcie i traktowane było przez niego jako jedno z najważniejszych (Homskaya, 2001, s. 50).

Pod koniec lat pięćdziesiątych Łuria wrócił do Instytutu Neurochirurgii, co według Homskayi (2001, s. 53) nie było dla niego łatwe, biorąc pod uwagę okoliczności, w jakich musiał go opuścić. Instytut stał się klinicznym zapleczem Uniwersytetu Stanowego. Dzięki tej decyzji Łuria mógł kontynuować działalność ściśle neuropsychologiczną.

Ta dekada była dla niego również czasem dużej aktywności w rolach wykładowcy, promotora i mistrza. Pomimo wspomnianych niekorzystnych czynników odznaczono go licznymi orderami. Udało mu się też odbyć liczne podróże połączone z wykładami (do Norwegii, Wielkiej Brytanii, Rumunii, Włoch i Belgii). Został członkiem kolegium edytorskiego ważnego do dzisiaj pisma *Cortex*, dużo publikował w zagranicznych periodykach i cieszył się szeroką sławą. Biorąc pod uwagę wspomniane trudności Łuria osiągnął w tym czasie niezwykle dużo.

Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte

Po skompletowaniu zespołu w Instytucie Burdenki, Łuria ustalił priorytety dalszych działań. Do podstawowych obszarów pracy należały (Homskaya, 2001, s. 54): (1) ogólne kliniczne badania psychologiczne pacjentów po urazach mózgu, z akcentem na wyodrębnienie syndromów neuropsychologicznych, odpowiadających uszkodzeniu odpowiednich okolic mózgu, (2) eksperymentalne badania psychologiczne i psychofizjologiczne zaburzeń wyższych funkcji umysłowych oraz (3) wypracowanie zasad rehabilitacji różnych rodzajów zaburzeń neuropsychologicznych.

Pierwszy z tych obszarów zainteresował Łurię już w latach dwudziestych w pracy z pacjentami parkinsonowskimi oraz udarowymi, w latach trzydziestych w badaniach afazji, a w czasie wojny w pracy z pacjentami o najróżniejszych możliwych uszkodzeniach mózgu (np. ponad 800 przypadków uszkodzeń lewej półkuli mózgu przez pocisk). Po wojnie, Łuria wrócił do ściśle lokalnych uszkodzeń mózgu (przy okazji badań nad semantyką i regulacyjną funkcją mowy). Doświadczenia te były cenną podstawą do uformowania samodzielnej, kompleksowej dziedziny nauki – neuropsychologii klinicznej. Znakiem tego czasu jest wydana w 1962 roku monografia *Higher Cortical Functions in Man and Their Impairment Caused by Local Brain Damage* (1969), w której pojawiają się nie tylko podstawy samej nauki, ale również tak kluczowe dla Łurii pojęcia opisu układu nerwowego, jak systemy

i układy funkcjonalne. Silnie zaznaczona została też potrzeba analizy nie tylko korowych, ale i podkorowych struktur mózgu. Po raz pierwszy przedstawione zostają testy znane jako Bateria Łurii. W latach sześćdziesiątych Łuria formułuje koncepcję trzech bloków funkcjonalnych mózgu.

Drugi z wymienionych obszarów dotyczył głównie badań pacjentów z uszkodzonymi płacami czołowymi. Ich rezultaty zostały przedstawione w pracy zbiorowej pt. *The frontal lobes and the regulation of mental processes* (1966). Ze względu na brak kompleksowych ujęć zagadnień płatów czołowych, Łuria zdecydował się na szeroką, międzynarodową współpracę. Jego współpracownikami byli wówczas choćby K. Pribram z USA czy S. Brutkowski. Dzieło stało się w tamtym czasie najważniejszym i najbardziej kompleksowym omówieniem tematu. W tym samym czasie Łuria rozpoczął kolejne badania nad pamięcią, będące kontynuacją jego wczesnych zainteresowań, a mające się stać głównym motywem badań w latach sześćdziesiątych. W 1968 roku ukazało się rosyjskie wydanie wspomnianego już *The Mind of a Mnemonist*. Powstało szereg metod badania pamięci krótko- i długoterminowej, jak również pamięci semantycznej. Łuria wykazał, że w przypadku zaburzeń pamięci zawsze występuje ich połączenie z uszkodzeniem konkretnej struktury mózgu. Badania były w stanie łączyć z dociekaniem dotyczącymi zaburzeń myślenia i rozwiązywania problemów, a także zagadnieniami afazji czy związku percepcji z ruchami gałek ocznych. Jego wzrok coraz bardziej kierował się też w kierunku lingwistyki.

Trzeci ważny obszar aktywności Łurii w tym czasie to rehabilitacja: w latach pięćdziesiątych skupił się na kompensacji zaburzeń ruchowych u dzieci z upośledzeniem umysłowym i dorosłych z uszkodzeniami płatów czołowych, w latach sześćdziesiątych, część jego zespołu skupiła się na rehabilitacji mowy pacjentów z afazją.

Łącząc pracę w wymienionych trzech obszarach badawczych, Łuria kontynuował działalność naukową na Uniwersytecie Stanowym. Został tam szefem pierwszej w kraju katedry neuropsychologii. Brał udział w układaniu programu kształcenia i to z jego inicjatywy studenci mieli możliwość obcowania z rzeczywistymi pacjentami, których Profesor prezentował w Instytucie Neurochirurgii. Tylko w latach sześćdziesiątych nadzorował ponad 20 przewodów doktorskich rosyjskich i zagranicznych studentów. Łuria brał udział w niezliczonych spotkaniach, często z naukowcami spoza obszaru psychologii: fizjologami, lingwistami, lekarzami. Atmosfera tych spotkań była inspirująca i dały one początek licznym projektom badawczym (Homskaya, 2001, s. 66). Łuria utrzymywał też i rozwijał swoje liczne kontakty międzynarodowe. W 1966 roku gościł w Moskwie naukowców z całego świata, na 18 Międzynarodowym Kongresie Psychologicznym. W tym samym roku został wiceprezydentem Międzynarodowego Towarzystwa Psychologii Naukowej oraz został wyróżniony tytułem honorowego członka Amerykańskiej Akademii Sztuk i Nauk. To właśnie w tych latach został utytułowany licznymi doktoratami honorowymi oraz nagrodami. Dużo wówczas podróżował – był w Stanach Zjednoczonych, Polsce (1962 i 1967), Jugosławii, na Węgrzech, w Belgii, Francji, Wielkiej Brytanii i Holandii. Łuria prowadził ożywioną korespondencję z Brunerem, Skin-

nerem, Pribramem czy Jakobsonem. Pomimo trudnych czasów nie unikał tych znajomości, a z wieloma spośród zagranicznych kolegów również przyjaźnił się.

Schyłek życia

Ostatnia dekada życia Łurii była czasem równie pracowitym jak wcześniejsze. Dużo publikował, a wiele z jego prac zostało wydanych za granicami kraju. Jednym z ważniejszych dzieł tego okresu był drugi tom rozpoczętej w 1963 roku monografii *Human brain and mental processes* zatytułowany *Neuropsychological Analysis of Conscious Activity* (Łuria, Homskaya, 1970). Szczególnie interesujące były w nim opisy przypadków uszkodzeń płatów czołowych. Kolejną ważną pozycją była *Foundations of neuropsychology* (1973) znana też jako *The working brain* (1973). Ta pozycja była nie tylko najbardziej kompletnym kompendium wiedzy neuropsychologicznej tamtego czasu, ale też zawierała bardzo trafnie zarysowane przez Łurię możliwe kierunki badań i podstawowe pytania ówczesnej nauki o mózgu. Obszary te stanowiły dziedzinę skupiającą uwagę Łurii w ostatnich latach jego życia. W 1971 roku ukazała się kolejna biograficzna pozycja dotycząca przypadku pacjenta – tym razem bohaterem był ranny w czasie wojny L.S. Zasetky. Jego historia i opis kliniczny ukazały się w książce *The man with the shattered world* (1971). Efektem zainteresowań Łurii w obszarze neuropsychologii pamięci była dwutomowa praca pt. *The Neuropsychology of Memory* (1976). Lata siedemdziesiąte były nadal czasem fascynacji Łurii kwestiami mowy i języka, zarówno w aspekcie filologicznych problemów słownej komunikacji, kodowania i dekodowania informacji, jak i problemów organizacji funkcji mowy i mechanizmów ich zaburzeń (Homskaya, 2001, s. 73). Rezultatem tych dociekań była monografia pt. *Basic problems of neurolinguistics* (1975). Przedstawione w niej tezy były kontynuowane w *Language and Cognition* (1979). Powstające w tym czasie koncepcje Łurii były silnie inspirowane propozycjami Chomsky'ego, Jakobsona i innych lingwistów (Klimkowski, 2009).

W 1974 roku udało się Łurii wrócić do odłożonego na wiele lat (z powodu oporu władz) tematu wyników badań eksperymentalnych w Azji Centralnej. Publikacja *On the historical development of cognitive processes: An experimental-psychological study* (1974), była pierwszą tak kompleksową próbą ukazania zależności między socjohistorycznymi uwarunkowaniami życia człowieka a rozwojem podstawowych procesów psychicznych, a co za tym idzie, rozdzielenia czynników wspólnych dla ludzkości w ogóle oraz dla danej grupy społecznej czy jednostki.

Łurii udawało się angażować w badania dotyczące psychofizjologii. Szczególnie zwracał uwagę na niebezpieczeństwo upraszczania mechanizmów psychologicznych, poprzez redukcję ich do prostych zjawisk fizjologicznych. W pewnym sensie wrócił więc do wątpliwości, które na początku jego rozwoju naukowego kazały mu kontestować dokonania Wundta czy Lehmana, a w latach pięćdziesiątych przeciwstawić pomysłom Ivanova-Smolensky'ego.

Kolejnym osiągnięciem Łurii było założenie laboratorium rehabilitacji funkcjonalnej w ramach Pierwszej Szkoły Medycznej Rossolino, gdzie następnie nadzorował pracę badawczą członków zespołu. W ramach tej inicjatywy szczególnie intensywnie zajmowano się kwestiami rehabilitacji funkcji mowy. Nadal był w stanie

udzielać się na arenie międzynarodowej – odbył podróże do Belgii, Czechosłowacji, Polski (w 1974 roku). W 1975 roku odebrał tytuł profesora honorowego Uniwersytetu w Uppsali.

Łuria nie zapomniał o dorobku przyjaciela i mistrza – aktywnie zaangażował się w wydawanie dzieł Wygotskiego, co przyczyniło się do ponownego odkrycia jego przełomowych wizji. Kontynuował również pracę redaktora licznych periodyków psychologicznych.

Od końca lat sześćdziesiątych Łuria zaczął odczuwać problemy z sercem. Zdawał sobie sprawę z powagi sytuacji, być może ta świadomość przekonała go do spisania swoich wspomnień w dwóch pozycjach: pierwszym rozdziale *A history of psychology in autobiography* Lindzey (1974) oraz *The making of mind* (1979). Obydwie autobiografie można uznać za rodzaj ostatniej woli naukowca (Homszkaya, 2001, s. 81). Łuria zachęcał w nich do kreatywności, odwagi w stawianiu sobie celów naukowych i badawczych, doceniania praktycznych możliwości zastosowania wiedzy i dostrzegania humanistycznego aspektu uprawiania psychologii. Oprócz tych ogólnych wskazówek dla młodych adeptów psychologii, Łuria spisał też konkretne kierunki, jakimi warto będzie się zająć w interesujących go obszarach (szczególnie psychologii rozwojowej i kulturowej, psychofizjologii i neuropsychologii).

Dnia 1 lipca 1977 roku rozpoczął się w Moskwie organizowany przez Łurię Kongres Psychologiczny. Z powodu stanu zdrowia żony Łuria wziął udział tylko w pierwszym dniu konferencji. Przez kolejne tygodnie robił wszystko, by uratować życie żony. Przeciążenie doprowadziło do zawału mięśnia sercowego, powodując śmierć naukowca w dniu 14 sierpnia 1977 roku. Homszkaya (2001, s. 117) wspomina, że kilka minut przed śmiercią Łuria pracował nad kolejnym artykułem, dotyczącym zaburzeń pamięci – ten fakt najlepiej oddaje styl życia Aleksandra Romanowicza Łurii. W jego pogrzebie wzięło udział liczne grono przyjaciół, współpracowników i uczniów.

Zakończenie

Sam Łuria podsumowywał swoje życie następująco (Homszkaya, 2001, s. 113): lata dwudzieste nazwał czasem badań eksperymentalnych, lata trzydzieste okresem dominacji psychologii rozwojowej, lata czterdzieste to okres badań korowych mechanizmów wyższych funkcji psychicznych, lata pięćdziesiąte to dominacja badań nad regulacyjną funkcją mowy, a dwie ostatnie dekady zdominowała neuro-psychologia.

Rozległość podejmowanych przez Łurię obszarów badawczych i prezentowana przez niego niezwykła umiejętność syntezy odkryć lingwistyki, fizjologii, biomechaniki, medycznych nauk o mózgu i psychologii lokuje Łurię w wyjątkowym miejscu wśród wielkich psychologii, neuropsychologii i nauk pokrewnych (Klimkowski, 2009). Nie tylko geniusz naukowca, ale również cechy charakteru i ujmujący sposób życia sprawiają, że postać Aleksandra Romanowicza Łurii jest nadal wyjątkowo inspirująca dla wielu wchodzących na drogę psychologii, ale też dla tych, którzy już wykonują w praktyce ten zawód i zauważają, jak trudno jest choćby zbliżyć się do prezentowanego przez niego mistrzostwa.

Literatura cytowana

- Cole, M., Levitin, K., Luria, A. (2005). *The Autobiography of Alexander Luria: A Dialogue with the Making of Mind*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Homszkaya, E.D. (2001). *Alexander Romanovich Luria. A Scientific Biography*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Klimkowski, M. (2009). Lurija, Aleksandr Romanovic. W: *Lexicon Grammaticorum. A bi-bibliographical companion to the history of linguistics*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Łuria, A.R. (1932). *The nature of human conflicts, or emotion, conflict and will*. New York: Riverfront.
- Łuria, A.R. (1947). *Traumaticheskaya Afaziya. Klinika, semantika i vosstanovitel'naya terapiya*. Moscow: Akademiia Meditsinskikh Nauk SSSR.
- Łuria, A.R. (1948). *Vosstanovleniye funktsii mozga posle vvennoy travmi* (ang. *Functional Recovery From Military Brain Wounds*). Moscow: Akademiia Meditsinskikh Nauk SSSR.
- Łuria, A.R. (1969). *Vischiye korkovoye funktsii cheloveka i ikh narusheniye pri lokalnikh porazheniyskh mozga*. 2-e Izd. (ang. *Higher Cortical Functions in Man and Their Impairment Caused by Local Brain Damage*. Wyd. 2). Moscow: Izd-vo. Mosk. Univ-ta.
- Łuria, A.R. (1970). *Mozg cheloveka y psichicheskiye processy*. Tom 2. (ang. *Human brain and psychological processes. Neuropsychological Analysis of Conscious Activity*). Moscow: Izd-vo. Akad. Pedagog. Nauk RSPSR.
- Łuria, A.R. (1971). *Poterjannyj i vozvrascennyj mir* (ang. *The man with the shattered world*). Moscow: Izd-vo. Mosk. Univ-ta (polskie wydanie: *Świat utracony i odzyskany*. Warszawa 1976).
- Łuria, A.R. (1973). *Osnovy neiropsikologii* (ang. *Foundations of neuropsychology*). Moscow: Izd-vo. Mosk. Univ-ta (polskie wydanie: *Podstawy neuropsychologii*. Warszawa 1976).
- Łuria, A.R. (1973). *The working brain: An introduction to neuropsychology*. New York: Basic Books.
- Łuria, A.R. (1974). A.R. Luria. W: G. Lindzey (red.), *A history of psychology in autobiography* (vol. VI, s. 251-292). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Łuria, A.R. (1974). *Ob istoricheskome rozvitiu poznatelnykh processov. Eksperimentalno-psichologicheskoye issledovaniye* (ang. *On the historical development of cognitive processes: An experimental-psychological investigation*). Moscow: Nauka.
- Łuria, A.R. (1975). *Basic problems of neurolinguistics*. The Hague: Mouton.
- Łuria, A.R. (1976). *The Neuropsychology of Memory*. Washington, DC: V. H. Winston & Sons.
- Łuria, A.R. (1976). *Podstawy neuropsychologii*. Warszawa: PWN.
- Łuria, A.R. (1979). *Jazyk i soznaniye* (ang. *Language and consciousness*). Moscow: Izd-vo. Mosk. Univ-ta.
- Łuria, A.R. (1987). *The Mind of a Mnemonist*. Cambridge, MA: Harvard University Press (polskie wydanie: *O pamięci, która nie miała granic*. Warszawa 1972).

- Łuria, A.R. (1979). *The making of mind: A personal account of Soviet psychology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Łuria, A.R., Homskaya, E.D. (red.) (1966). *Lobniye doli i reguliatsiya psikhichaskikh protsessov* (ang. *Frontal lobes and the regulation of psychological processes*). Moscow: Izd-vo. Mosk. Univ-ta.
- Nell, V. (2000). *Cross-cultural neuropsychological assessment. Theory and practice*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Solso, R.L. (1985). The citation of Soviet scholars by Western psychologists. *American Psychologist*, 40, 1264-1265.
- Solso, R.L., Hoffman, C.A. (1991). Influence of Soviet scholars. *American Psychologist*, 46, 251-253.